

به نام خدا

وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری

پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران
(ایرانداک)

خلاصه گزارش طرح پژوهشی سازمانی

عنوان طرح پژوهشی

ارائه منشور اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات

تاریخ شروع طرح پژوهشی	۹۸/۶/۳۰	تاریخ پایان طرح پژوهشی	۹۹/۷/۸
نام و نام خانوادگی مجری طرح پژوهشی	رحمان شریف زاده		
نام و نام خانوادگی همکاران طرح پژوهشی	-		

درباره طرح پژوهشی

ویژگی‌هایی چون سرعت تولید، انتقال و پردازش اطلاعات، ذخیره‌سازی بینهایت اطلاعات، دسترسی به اطلاعات در هر جا، و بازتولید راحت اطلاعات دیجیتال و البته ویژگی انعطاف‌پذیری منطقی رایانه‌ها که امکان انجام کنش‌های بسیار زیادی را فراهم می‌آورد. جامعه را بیش از پیش متحول کرده است. گستردگی، اهمیت و اثرگذاری اجتماعی فناوری اطلاعات، باعث شده است که فناوری اطلاعات در ردیف حرفه‌هایی چون پزشکی و قضاوت، به عنوان یک حرفه به رسمیت شناخته شود. علی‌رغم اینکه در سطح جهانی توجه زیادی به فناوری اطلاعات به عنوان یک حرفه شده و کتاب‌ها و مقالات زیادی در این زمینه منتشر شده‌اند و طی چند دهه اخیر انجمن‌های مهمی دست به انتشار کدهای اخلاقی این حرفه زده‌اند، هنوز در ایران توجه چندانی به این حرفه نشده و ادبیات آن شکل نگرفته است. نبود اخلاق حرفه‌ای در یک سازمان یا مجموعه حرفه‌ای باعث افزایش اتروپی در آن سازمان خواهد شد. و این روی کارایی آن سازمان مستقیماً اثر می‌گذارد. اخلاق حرفه‌ای با ایجاد اعتمادپذیری، همدلی، رقابت سالم، و همکاری و هم‌افزایی در یک مجموعه ارتباطی مستقیم دارد. همچنین عدم رعایت اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات روی کیفیت تولید و مدیریت فناوری اطلاعات اثرگذار خواهد بود. از این گذشته اخلاق حرفه‌ای می‌تواند روی موفقیت و بقای یک حرفه اثرگذار باشد. چنانچه حرفه‌مندان یک شرکت از وظایفی که با ابعاد اجتماعی محصول ارتباط دارند غفلت کنند، ممکن است اعتماد جامعه (کاربران) نسبت به آن شرکت و محصولات آن از دست برود و این می‌تواند موفقیت و حتی بقای آن مرکز را با چالش مواجه کند. در این طرح، به معرفی، تحلیل و تبیین اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات خواهیم پرداخت. این پژوهش سه هدف عمده دارد؛ الف) تحلیل و تدقیق مفاهیم اصلی اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات؛ ب) ارائه کدهای اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات (به تفکیک نقش‌های حرفه‌ای فناوری

اطلاعات). ج) بررسی مبانی فلسفی-اخلاقی کدهای اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات.

روش پژوهش

این پژوهش بر اساس مطالعه منابع کتابخانه‌ای و استدلال‌ورزی^۱ انجام خواهد شد. از آنجا که ارائه منشور اخلاق حرفه‌ای زیرمجموعه‌ای از اخلاق کاربردی و هنجاری/تجویزی^۲ است نه اخلاق توصیفی^۳، فرایند پژوهش بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای و ارائه استدلال‌های اخلاقی صورت خواهد گرفت. در اخلاق توصیفی، معمولاً از روش‌های کمی و کیفی، و تعیین جامعه آماری استفاده خواهد شد؛ چراکه در این نوع پژوهش‌ها، پژوهشگر درصدد است تا ارزش‌های و هنجارهای اخلاقی جامعه مورد نظر را شناسایی و توصیف کند نه اینکه مجموعه‌ای از هنجارهای اخلاقی را برای آن‌ها معین سازد. به عبارتی دیگر پژوهشگر در پی توصیف ارزش‌ها و هنجارهاست نه تعیین هنجارها. در حوزه اخلاق هنجاری و نیز فرااخلاق از چنین روش‌شناسی‌ای استفاده نمی‌شود.

در روش‌شناسی اخلاقی هنجاری، فرایند بدین شکل است که در وهله نخست نظریه‌هایی طرح می‌شوند تا به شهودهای اخلاقی ما ساختار بدهند. سپس از یک یا ترکیبی از این نظریه‌ها، مجموعه‌ای از هنجارهای اخلاقی استنتاج خواهند شد. به طور خلاصه فرایند استنتاجی به این شکل است:

شهودهای اخلاقی ← نظریه‌های اخلاقی ← هنجارهای اخلاقی

در اعتباریابی هنجارهای اخلاقی، فرایند فوق برعکس می‌شود. یعنی نخست بررسی می‌شود که هنجارهای اخلاقی ارائه شده مبتنی بر چه نظریه‌های اخلاقی هستند و آیا از آن نظریه منتج هستند یا نه، سپس اعتبار خود نظریه بررسی می‌شود که آیا می‌تواند شهودهای اخلاقی ما را پوشش دهد یا نه. در صورت ادعای عدم پوشش، لازم است که مثال نقض‌هایی ارائه شوند.

یافته‌های طرح پژوهشی

در وهله نخست پس تحلیل و تعریف مفاهیم اصلی حرفه فناوری اطلاعات و پاسخ به پرسش‌های از قبیل چرایی اهمیت نوشتن کدهای اخلاقی، چرایی حرفه‌بودن فناوری اطلاعات و اهمیت اخلاق حرفه‌ای تبیین شدند. فناوری اطلاعات هر دو ویژگی حرفه را دارد. اولاً فناوری اطلاعات یک مهارت و دانش تخصصی است؛ ثانیاً به علت درهم‌تنیدگی فناوری اطلاعات با زندگی مردم این دانش و مهارت با منافع مردم و ارزش‌های اجتماعی گره خورده است. این دو ویژگی حرفه فناوری اطلاعات را از انواع کسب‌وکارها متمایز می‌کند. سپس مهمترین مجموعه کدهای موجود در حوزه حرفه فناوری اطلاعات، یعنی کدهای ای‌سی‌ام و سیپ نقد و بررسی شدند. باتوجه به اینکه اعتبار کدهای اخلاقی مبتنی بر استحکام نظریه‌های اخلاقی و رای آن‌هاست در قالب سه فصل، ما با دفاع از یک مبانی اخلاقی خاص، که در فرااخلاق شهودگرا و در اخلاق هنجاری وظیفه‌گرا نه است،

1. reasoning

2. prescriptive

3. descriptive

تغییراتی در برخی از کدها اعمال کردیم یا کدهایی به آن‌ها اضافه کردیم و مجموعه کدهای تکمیل شده و توجیه شده‌ای را ارائه کردیم. همچنین برای مواجهه با دوراهی اخلاق حرفه‌ای فناوری اطلاعات مدلی اخلاقی را بر اساس دیدگاه‌ها و نظرات توماس اکویناس، سر دیوید راس، و جودیت تامسون، پیشنهاد دادیم که در این دوراهی کاربرست‌پذیر باشد. در بررسی این کدها و نیز انتخاب مبنای فلسفی آن‌ها، و نیز ارائه مدل اخلاقی، زمینه اجتماعی-دینی ایران در نظر گرفته شده است. مدل پیشنهادی با توجه به اینکه از اصول در بادی نظر راس تبعیت می‌کند و رگه‌هایی از وظیفه‌گرایی، نتیجه‌گرایی و فضیلت‌گرایی در آن هست و از نقاط قوت اکثر نظریه‌های مطرح در اخلاق هنجاری بهر می‌گیرد بیشترین قرابت را با اخلاق اسلامی دارد. چراکه اولاً اخلاق اسلامی جندجانبه‌نگر و شمول‌گراست ثانیاً قرآن کریم به شکل ضمنی یا صریح به تمام وظایف در بادی نظر راس اشاره کرده است. به عبارتی دیگر اصول راس از مهم‌ترین متن دینی مسلمانان قابل استنتاج است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتایج این پژوهش به عنوان نخستین پژوهشی که در کشور به طور خاص درباره کدهای اخلاقی حرفه فناوری اطلاعات انجام شده است از این قرارند: (۱) تحلیل مفاهیم کلیدی حرفه فناوری اطلاعات و پاسخ به مهمترین پرسش‌های حرفه فناوری اطلاعات؛ (۲) نقد و بررسی کدهای مهم موجود حرفه فناوری اطلاعات؛ ما در فصل سوم، کدهای ای‌سی‌ام و سیپ را تحت عناوین اشکالات صوری و محتوایی، بررسی کردیم. (۳) تحلیل مبانی فلسفی کدهای اخلاقی حرفه فناوری اطلاعات؛ در قالب سه فصل، مبانی این کدها را در فراخلاق، اخلاق هنجاری، و اخلاق کاربردی بررسی کردیم و از این بحث کردیم که کدام نظریه‌ها و رویکردهای فلسفی می‌توانند به عنوان مبنای نظری و عملی این کدها در نظر گرفته شوند. (۴) با توجه به اینکه کدها می‌توانند با هم در تعارض بیافتند نیاز به یک مدل راهنما برای تصمیم‌گیری در دوراهی‌های اخلاقی است، بنابراین بر اساس مبانی انتخاب‌شده چنین مدلی را پیشنهاد داده‌ایم. همچنین در فصل پایانی، این مدل را در برخی از دوراهی‌های اخلاقی به کار بسته‌ایم. (۵) بر اساس مبنای بدست آمده و مدل انتخاب‌شده، و نیز نقد و بررسی انجام‌شده در فصل سوم، به شکلی مختصر در کدهای ای‌سی‌ام و سیپ بازنگری شده است؛ اصول و کدهایی به این منشورها اضافه شدند، برخی از کدها تعدیل شدند، و تغییراتی در مقوله‌بندی کدها ایجاد شد. (۶) برای کدهای تکمیل شده ای‌سی‌ام و سیپ و به تفکیک کنشگران اصلی حرفه فناوری اطلاعات، مجموعه مثال‌ها و مصادیقی در فصل هشتم ارائه کردیم تا کدهای ارائه شده ملموس‌تر و قابل فهم‌تر شوند.